

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Marxisme als filosofie van de praxis

Boddendijk, F.R.

Citation

Boddendijk, F. R. (1973). Boekbespreking van: Marxisme als filosofie van de praxis. *Acta Politica*, 8: 1973(3), 361-364. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451427>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451427>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

een voorwaarde — niet om effectieve, op korte termijn bruikbare kennis, maar om dikwijls niet aanwijsbaar productief en veelal ongrijpbaar inzicht te vermeederen? Hoe triviaal dit moge klinken, Von Beymes hoop zal heden ten dage alleen nog in vervulling kunnen gaan als een dergelijke bundel ook gebruikswaarde heeft, zich ertoe leent om in voetnoten onder weer nieuwe artikelen te worden verwerkt.

Indien 'Theory and Politics' op deze waarde wordt beoordeeld, dan kan worden opgemerkt dat een niet gering aantal bijdragen betrekking heeft op aspecten van machtsverdeling, in het bijzonder problemen van democratie, van totalitarisme en van diktatuur. Dolf Sternberger (Heidelberg) behandelt in een markante stijl Thomas Paine en de 'uitvinding' van de representatieve democratie. Hans Maier (München) anticipeert op een publikatie over de geschiedenis van het democratiebegrip (waarbij hij onder meer een groot aantal Nederlandse bronnen weet te noemen). Dankwart A. Rustow (New York) tracht een antwoord te geven op de vraag of overeenstemming dan wel meningsverscheidenheid fundamenteel is voor democratie. Udo Bermbach (Hamburg) gaat na in hoeverre het lastgevingsmodel (bij vertegenwoordiging) en een verantwoordingsplicht zijn in te bouwen in een partijstaat. De keerzijde: Zbigniew Brzezinski (Columbia) schrijft over het totalitarisme in het bijzonder in de USSR, en Sartori, reeds genoemd, wijst erop dat in het verleden wel de diktator, maar niet de diktatuur als instituut theoretische aandacht heeft gekregen: 'Potremmo dunque dire che ci manca una *teoria generale* della dittatura'. En hij stelt zich tot doel 'per un verso, di documentare questa carenza; e, per l'altro verso, di rimettere assieme, e riordinare, gli elementi di una possibile teoria generale' (blz. 457). Tot zover enige voorbeelden van de gebruikswaarde van deze bundel.

Een publikatie als dit 'Festschrift' met een zo omvangrijke en verscheiden inhoud kan uiteraard niet bevredigend worden gerecenseerd. Door speciale aandacht te schenken aan een of enkele bijdragen doet men aan andere onrecht. En juist ook de omvang brengt mee dat — in het korte bestek van deze recensie — evenzeer als de lof ook de kritiek slechts in globale termen kan worden geformuleerd. Het zou de moeite waard zijn, dieper in te gaan op een curieus artikel als van Hans-Joachim Arndt (Heidelberg) over verraad en ontrouw in de politiek, waarbij ook het gedrag van de wisselende kiezer wordt betrokken. Het is verleidelijk, met Brzezinski van gedachten te wisselen over de mate van dysfunktionaliteit van het totalitarisme in de USSR. Men zou bij Bermbach willen informeren of hij de partijstaat niet te gemakkelijk als gegeven aanvaardt. Men voelt zich ongelukkig als men het zwartgallige stuk van Gottfried Dietze (John Hopkins) over staatsrecht en rechtsstaat, toegespitst op de bondsrepubliek en het 'östliche Teil Deutschlands', niet van uitvoerige kanttekeningen kan voorzien. En zowel de politieke als de wetenschappelijke ziel van deze recensent komt in verzet bij het ervaren van de selectieve wijze waarop Ernst Fraenkel (Berlijn) historische gegevens gebruikt om de Bondsrepubliek en de overige 'Westmächte' af te houden van (volkenrechtelijke) erkenning van de DDR.

Bijzonder jammer is het dat over Friedrich zelf zo weinig is opgenomen. Die klacht geldt niet zijn werken: een Friedrich-bibliografie beslaat niet minder dan zestien bladzijden. Tegen een zo omvangrijke publicistische arbeid steekt de inleiding die redakteur Von Beyme schreef en die nog geen vier bladzijden bestrijkt uiterst pover af. Von Beyme neemt de vijf indicatoren voor wetenschappelijke roem, die Albert Somit en Joseph Tanenhaus opstelden, als uitgangspunt:

originele ideeën, bijdragen tot systematisering, aanzet tot wetenschappelijk onderzoek, publikatie van veel gebruikte leerboeken en organisatorische bekwaamheden. Friedrich voldoet aan al deze voorwaarden, waarbij als belangrijkste voorbeelden worden genoemd zijn werken 'Constitutional Government and Democracy' en 'Man and His Government', zijn onderwijs aan Harvard en in Heidelberg en zijn activiteiten in de International Political Science Association. Daarenboven roemt Von Beyme zijn praktijkbetrokkenheid, die vooral tot uitdrukking kwam in zijn functie van adviseur van het Amerikaanse militaire bewind in Duitsland na 1945 en van Munoz Marin in Portorico. Over zo'n groot man moet toch wel iets meer te schrijven zijn. Een gedegen opstel over de wetenschappelijke betekenis van Friedrich zelf was in deze — overigens zeer waardevolle — feestbundel zeker op zijn plaats geweest.

Jan van Putten

Antonio Gramsci, Marxisme als filosofie van de praxis. Een bloemlezing uit zijn werk, ingeleid en samengesteld door Yvonne Scholten.

Amsterdam (Van Gennep N.V.), 1971, -183 p., f 13,90

In de inleiding van Yvonne Scholten tot de bloemlezing uit het werk van de italiaanse marxist Antonio Gramsci (1891—1937) valt een zekere overeenkomst te bespeuren tussen de trits Marx, Engels en Lenin en de trits Labrioli, Gramsci en Togliatti.

Eenzijds K. Marx en A. Labrioli als 'grondlegger van de filosofie van de praxis en schrijver van de kritische ekonomie' (p. 19) resp. 'een der eerste marxisten die de onafhankelijkheid van het marxistische denken beklemtonen: het marxisme als 'integrale filosofie' die zowel praktische beweging is (het marxisme als 'Weltanschauung') als theorie van de historische wording, een theorie die geen verdere filosofische stutten nodig heeft' (p. 8).

Anderzijds Lenin en Togliatti als motor van de kommunistische partij in de Sovjet Unie, resp. Italië.

En daar tussen in, in de schaduw van Marx, resp. Labrioli en als middelaar en wegbereider van Lenin, resp. Togliatti, Engels resp. Gramsci.

In zijn werk is Gramsci sterk beïnvloed door een tweetal filosofen. Eenzijds door de 'mit Hegelschen Milch reichlich getränkter' filosoof Benedetto Croce die, 'na aanvankelijk enthousiast op marxistische ideeën te zijn ingesprongen, zich al snel van het marxisme afkeert en de belangrijkste denker en ideoloog van het italiaanse liberalisme werd' (p. 8). En anderzijds door zijn leermeester Antonio Labrioli, die zich juist na een lange — burgerlijke — academische loopbaan op late leeftijd tot het marxisme bekeerde.

In alle, in deze bloemlezing opgenomen, artikelen van Gramsci staat de filosofie van de praxis centraal. Deze filosofie — die niets anders is dan het marxisme, maar dan als integrale filosofie — is geen vaststaand systeem maar moet iedere dag opnieuw concreet, praktisch en theoretisch uitgewerkt worden. Om aan deze uitwerking gestalte te geven mag de wetenschapper zich in zijn studie niet beperken tot geschiedenis: het domein van de ideeën, van de geest, van de bewuste activiteit van individuen, apart of gezamenlijk. Deze ideeën moeten namelijk hun ondergrond krijgen in de ekonomie, in de praktische activiteit, in de produktie- en ruilsystemen en -verhoudingen, opdat deze ideeën hun willekeurigheid verliezen.

Het woord 'praxis' in 'filosofie van de praxis' duidt op de relatie tussen menselijke wil (bovenbouw) en economische structuur, op de relatie tussen staat en maatschappij, d.w.z. 'de interventie van de Staat (gecentraliseerd willen) om de opvoeder op te voeden, de maatschappelijke sfeer in het algemeen' (p. 72).

De band tussen deze beide — bovenbouw en structuur — wordt nauwer naar de mate waarin de wereldbeschouwing van de 'filosofie van de praxis'-aanhangers krachtig en radicaal vernieuwend en antagonistisch t.o.v. de oude denkwijzen is. Maar voordat er überhaupt sprake kan zijn van een filosofie van de praxis, van een band tussen theorie en praktijk, is het noodzakelijk dat de onderliggende klasse van arbeiders — voor wie immers de wereldbeschouwing van de filosofie van de praxis bestemd is — leert zien waar haar werkelijke belangen liggen. En wel zo spoedig mogelijk. Want, betoogt Gramsci in het artikel 'inleiding tot de studie van de filosofie en van het historisch materialisme', de socialistische revolutie is een proces 'dat begint lang voor de werkelijke machts-overneming plaats vindt. Een machtsovername welke pas zinvol wordt indien de kern van een nieuw bewustzijn en van een nieuwe organisatie is gekreeërd in het denken en handelen van de onderliggende klasse.

Zolang deze nieuwe kern niet aanwezig is, hangt de onderliggende klasse een wereldbeschouwing aan, die niet de hare is, maar geleend van een andere groep, de bovenliggende klasse. Een wereldbeschouwing die zij met de mond beaamt en die zij er ook zelf op na meent te houden omdat zij er zich in 'normale tijden' aan houdt. D.w.z. in tijden dat zij niet een onafhankelijke en autonome, maar juist een onderworpen en ondergeschikte gedragslijn volgt.

Het marxisme als filosofie van de praxis heeft dan ook tot doel dat de arbeiders beseffen dat ze deel uitmaken van een bepaalde hegemoniale kracht: de eerste fase in het wordingsproces van een hoger en voortschrijdend zelfbewustzijn, een wordingsproces dat uiteindelijk de arbeiders het werkelijk en volledig bezit van een coherente en unitaire werelbeschouwing verschaft. Een wereldbeschouwing die zowel met de werkelijke belangen als met het prakties handelen van de arbeiders overeenstemt.

M.n. in de eerste fase van bovenbedoeld wordingsproces is een belangrijke rol weggelegd voor een elite 'waarin de levensbeschouwing die impliciet is in het menselijk handelen al tot op zekere hoogte coherent en systematisch bewustzijn en duidelijk en vastbesloten willen is geworden' (p. 32). Deze elite moet 'nooit ophouden de eigen argumenten te herhalen; herhaling is het meest efficiënte, didaktische middel om de volksmentaliteit te beïnvloeden. En tevens moet ze onophoudelijk alle krachten inzetten om steeds bredere lagen van de bevolking intellectueel een hoger peil te doen bereiken' (p. 37).

In het artikel 'filosofie van de praxis' stelt Gramsci dat alle filosofieën die tot nu toe bestaan hebben uitdrukking zijn geweest van de innerlijke tegenstellingen waardoor de maatschappij verscheurd wordt. Ook de filosofie van de praxis is uitdrukking van de historische tegenstellingen en is derhalve gebonden aan de 'noodwendigheid' en niet aan de 'vrijheid'. Een vrijheid die niet bestaat en historisch ook nog niet kan bestaan. De filosofie van de praxis draagt er echter toe bij dat tegenstellingen verdwijnen en betoogt hiermee impliciet dat zij zelf ook zal verdwijnen: als eenmaal de tegenstellingen verdwenen zijn, in het rijk van de 'vrijheid', kunnen het denken en de ideeën niet meer uit tegenstellingen en de noodzaak om strijd te voeren, voortkomen (zie p. 75).

Evenals andere filosofieën moet de filosofie van de praxis 'objectief' bestuderen

wat de mens van zichzelf en zijn medemens denkt. Maar niet om het oude braaf te bewaren, maar om vernieuwing te brengen. Het scheiden van theorie en praktijk, van de intellectueel die 'weet' maar niet altijd begrijpt en 'voelt' en het volk dat 'voelt' maar niet altijd begrijpt of weet, is de grote vergissing van de intellectueel. De filosofie van de praxis gaat er van uit dat men niet kan weten zonder te begrijpen en vooral zonder te voelen, zonder gepassioneerd te zijn (zie p. 84).

In zijn artikel over Boecharins handboek van het historisch materialisme verwijt Gramsci Boecharin dat deze impliciet van de premisse uitgaat dat de ware filosofie het filosofische materialisme is en dat de filosofie van de praxis niets anders is dan pure sociologie (zie p. 89). Volgens Gramsci is de sociologie echter niets anders dan een poging om een zogenaamde exakte (d.w.z. positivistische) wetenschap van de maatschappelijke feiten op te stellen. De sociologie is een tendens op zich geworden, het is de filosofie van de niet-filosofen geworden, 'een poging om 'experimenteel' de revolutie-wetten van de maatschappij af te leiden om zo, met dezelfde zekerheid waarmee men kan voorspellen dat uit een eikel een eik groeit, de toekomst te kunnen voorspellen' (p. 90).

De filosofie van de praxis laat echter niet toe dat sociologie en systematische filosofie gescheiden worden: 'als de filosofie gescheiden wordt van de theorie van de geschiedenis en de politiek kan zij slechts metafysisch zijn; de grootste overwinning die in de geschiedenis van het moderne denken behaald is (en die overwinning is in de filosofie van de praxis vertegenwoordigd) is nu juist de concrete historisering van de filosofie en de erkenning dat filosofie en geschiedenis één zijn' (p. 99).

Uiteraard kan men de werken van Gramsci links laten liggen; 'er wordt tegen woordig toch al zo veel geschreven' (Nescio). En ontkennen dat elke wetenschap hoe dan ook een wereldbeschouwing vooronderstelt waarvan zij een ondergeschikt fragment is (zie p. 90). Maar dan wordt een wereldbeschouwing een luxe die slechts enkele groepen (uit de bovenliggende klasse) zich kunnen permitteren omdat hun belangen reeds veilig gesteld zijn. Een wereldbeschouwing die men de onderliggende klasse heeft opgedrongen en aangepaard. Kortom een wereldbeschouwing waarin tegenstellingen verdoezeld worden en die derhalve aan die tegenstellingen ten gronde zal gaan.

Gramsci stelt daar tegen over dat filosofie iedere wereldbeschouwing is 'die het intellectuele en morele leven van een totale maatschappelijke groep vertegenwoordigt (en er zijn maar twee van dergelijke groepen), waarbij de groep in beweging gezien wordt en dus niet alleen rekening wordt gehouden met de huidige, onmiddellijke belangen maar ook met toekomstige, niet-onmiddellijke belangen' (p. 117).

In zijn artikel over de moderne vorst, n.a.v. Machiavelli's 'De Vorst', stelt Gramsci dat Machiavelli de politieke wetenschap een nieuwe impuls gegeven heeft door toevoeging van een leerelement. Machiavelli schreef niet voor 'wie al weten' maar voor 'wie niet weten'. Dit element heeft de filosofie van de praxis overgenomen en voegt op haar beurt aan de politieke wetenschap toe het bewijs 'dat er geen abstracte, voor eeuwig en altijd vaststaande en onveranderlijke menselijke natuur bestaat, maar dat de menselijke natuur het geheel is van de historisch bepaalde maatschappelijke verhoudingen, d.w.z. een binnen zekere grenzen met de methoden van de filologie en de kritiek vast te stellen historisch feit' (p. 150).

Een politieke wetenschap die voortbouwt op de filosofie van de praxis gaat uit van het eenvoudige, niet weg te denken feit dat er in werkelijkheid regeerders en geregeerden, leiders en geleiden bestaan. Een verdeling welke in laatste instantie voortkomt uit de verdeling van maatschappelijke groepen. Ook binnen de groep van leiders, resp. geleiden bestaat een dergelijke onderverdeling. De taak van de moderne vorst is die van de aanvoerder. De moderne vorst kan echter geen reële persoon zijn. 'De plaats van de moderne vorst kan alleen worden ingenomen door een organisme, d.w.z. een complex maatschappelijk element waarbinnen een als zodanig erkende en in de aktie al gedeeltelijk bevestigde kollektieve wil konkrete vorm begint aan te nemen. Dit organisme is door de historische ontwikkelingen al gegeven: het is de politieke partij' (p. 146). Deze politieke partij is het meest geschikte middel om leiders en leidinggevende capaciteiten te ontwikkelen. Ondanks de zgn. 'veel-partij-staten', bestaan er in werkelijkheid slechts twee partijen, daar elke partij niet meer is dan de nomenklatuur van een klasse. Alle bestaande partijen zijn opsplitsingen van deze twee organische en fundamentele partijen. Hierdoor moet men zich niet laten misleiden.

Vervolgens dient een dergelijke politikologie na te gaan hoe het meest effectief leiding gegeven kan worden, hoe de leiders het best op hun taak voorbereid kunnen worden en hoe, aan de andere kant, de lijn van de minste weerstand of de meeste rationele lijn gekend kan worden om de gehoorzaamheid van de geregeerden te verkrijgen. Dit alles gegeven bepaalde doeleinden.

Alleen een dergelijke manier voortbouwt op de filosofie van de praxis kan er toe bijdragen dat de onderliggende klasse eindelijk de ideologie afzweert die niet de hare is, dat ze leiders gaat voortbrengen die de onderliggende klasse haar eigen wereldbeschouwing laten zien en ontwikkelen, opdat uiteindelijk een situatie wordt bereikt waarin geen tegenstellingen meer zijn, waarin de filosofie van de praxis — dé theorie van de kontradikties — verdwenen zal zijn. Een dergelijke politikologie is géén instrument met behulp waarvan 'de heersende klasse kan regeren, consensus kan verkrijgen of hegemonie kan uitoefenen over de ondergeschikte klasse: zij is uitdrukking van die ondergeschikte klasse, die zichzelf op wil voeden tot de kunst van regeren en die er belang bij heeft om de volle waarheid te leren kennen, die er belang bij heeft om niet in de (onmogelijke) val van de hogere klasse te lopen en dus zeker niet in eigen val' (p. 124).

Al dient wel opgemerkt te worden dat een dergelijke politikologie een theorie en techniek ontwikkelt van de politiek waar beide partijen in de strijd gebruik van kunnen maken, ook al wordt verondersteld dat uiteindelijk vooral de kant die 'niet wist' er gebruik van zal maken (zie p. 152). En juist daarom is mijn oordeel over dit boek: lezen.

Frank R. Boddendijk

A search for power positions: Interlocking management and directorates between Dutch business corporations and financial companies and institutions in 1969

by F. N. Stokman

Interrelations between 124 Dutch business corporations and financial companies and institutions are analyzed, as they are generated by interlocking management (*raad van bestuur, directie*) and supervision boards (*raad van commissarissen*) in 1969.

In the graph theoretical model, in which the data are represented, every vertex (point) corresponds with a corporation and every edge (line) with one or more interlockings.

The most important characteristics of the network of interlocking management and supervision boards are:

- the network consists of one large component, in which nearly all big corporations and financial companies and institutions are connected (directly or indirectly) by interlockings, and a small number of isolated elements.
- the center of this network largely consists of financial companies and institutions.
- the center of the network of interlockings between the 60 financial companies and institutions consists of three banks (ABN, AMRO and Mees & Hope group), two assurance companies (Delta Lloyd and Nationale Nederlanden), one investment trust (Robeco, Rolinco and Utilico), three semi-governmental financial institutions (Nationale Investeringsbank, Nederlandse Bank and Bankraad) and one mortgage bank (Westland-Utrecht Hypotheekbank) (table 3).
- the central financial companies and institutions are connected by an extremely dense network: 86 % of all pairs are directly connected by one or more interlockings (table 4).
- the financial companies and institutions in the center of the network between the 60 financial units have also the largest number of edges with the 64 business corporations, together with three other financial units (Centrale Beleggingsraad, de Eerste Nillmij and Friesch-Groningsche Hypotheekbank) (table 7).
- the connectivity and the density in the network between the 64 business corporations are mainly due to persons, who are also manager or managing director in financial companies or institutions (M-persons; table 9).

An interlocking constitutes at least a communication channel between the corporations. Moreover, managers and managing directors are mainly chosen by cooptation. Therefore the network of interlockings is interpreted as a communication and cooptation network. Corporations, companies and institutions in the center of the network of interlockings are able to gather and distribute a large amount of information, which gives them power: the ability to determine outcomes of decision making processes, resulting in value allocations.

Subsidization of political parties by the government

by P. J. Boukema

Since 1971 the scientific institutions of the political parties in the Netherlands